

Ljubljani pri součencu ne dobi postelje, prenoči zunaj na Mirji, koder se nebo razpenjalo je nad njim, grad mu je bil brez vratarja, srebernina jutranja rosa, zlatnina čista zarja; sploh vkvarjal se je v osodi pevca, komur sreča vedno laže, kateri po besedah Prešernovih živi, umerje brez dnarja.

Milo, premilo pa se mi je storilo, kedar sem popotnik na tolikanj slovečega moža grobu tihotnem v Postojni, kjer černe ga zemlje pokriva odeja, medleti vidil le neko germičevje — brez vsakterega, dostojnega spominka. Sicer si je Peter Hitzinger (Podlipski, Znojemski) v spisih svojih dokaj slaven spominek postavil sam; vendar — narod, kateri slavnih mož svojih ne slaví, da se mu rodijo, vreden ni. — Zdi se mi toraj, da prvo skerb ima pač Postojna, drugo Teržič, tretjo Matica slovenska, četrto Narod slovenski sploh, da verli farman in dekan, sloveči rojak, marljivi pisatelj, domoljubni učenjak ne ostane brez poslavljenja narodnega, brez dostojnega vnanjega spominka. Doslej pa, mili Bože! je žalostna istina še, da, verli Peter! tudi le

Ena se tebi je želja spolnila:
 V zemlji domači da truplo leži.
 V zemlji slovenski, v predragi deželi,
 Ki si jo ljubil preserčno ves čas;
 V kateri očetje so naši sloveli,
Ktera zdej ima grob komej za nas!

Spomini na Dunaj in okolico.

Posnel po svojem dnevniku Josip Levičnik, ljudski učitelj.

(Dalje.)

Moje načelo:

Kar lepoga vidiš, hvalevrednega slišiš, koristnega skušiš, zapiši! — Po tej poti otuok maralkaj pozabljivosti, in postavljaj hkrati sam sebi stalni spominek po prislovcí latinaki: „*Litera scripta manet*“, ali po našem: „Zapisana čerka ostane“.

Ako, spoštovani bralec, vzameš kateri kolj denar v svojo roko, in ga pogledaš po eni in drugi strani, ali ne, da se je to lahko zgodilo v hipu? Če pa meniš, da je denar tudi tako hitro narejen, jako se motiš. Le pospremi me v duhu po prostorijah denarne tovarne, boš videl, kako dolgo bova hodila, preden dospeva od kovine za denar namenjene, do zgotovljenega penéza. Najpred peljal nas je voditelj pri tleh v topilnico, od dima močno okajeno, veliki kuhinji enako. Ondi raztapljajo v velikih piskrih stari

denar in sploh tako sreberino in zlatnino, ki je namenjena v novi denar predelana in spremenjena biti. Danes se tû vendar ni delalo, pač pa koj tik zraven v drugem topilnem oddelku. Tukaj smo videli ob stenah vzdane velike pokrite kótle zelo enako tako, kakor jih imajo vravnane pri nas po kmetih, da v njih kuhajo živinsko jed. Vsak kotel ima tik ob desni in levi strani prizidano peč, v katero se neprestano močno kúri. Kotli in peči so vedno s pokrovi zakrite; le tedaj so se odperle, kadar se je v poslednjih popravljal ogenj, ali vkladalo se novo netivo; prvi pa takrat, ko se je mešalo srebro, ki se je topilo za dvajsetice in desetice. Ko je bilo dovolj raztopljeno, zajemali so ga z velikimi ponvami, ter vlijali ga v zato pripravljene modelčke. Dolgi so bili v znotranji svitlobi kake 50—60, v širjavi kake 3 do 4, v visokosti pa 1 do 2 centimetrov. Narejeni so modelčki tako, da se njihovi verhnji oddelek odkrije, ko se dotična kovina vterdi in ohladi. Ko so jemali delalci sterjeno srebro iz modelov, kazalo se nam je v takih podolgastih koscih, kakor sem popisal zgoraj dolgost, širjavo in visokost znotranje modelske svitlobe; po zunanji barvi pa je bilo popolnoma enako kovnemu železu, katerega se derži še okujina (Hammerschlag). Te kosce nakladali so na ročne nosilnice, in odnašali jih tje, kamor nas je tudi zdajci peljal naš voditelj, namreč čez prostorno dvoriše in mimo glavne straže v novi oddelek, ki je tudi pri tleh. Tukaj videli smo zopet drugo manipulacijo. Najpred peljani smo bili k peči, kjer se je omehčevalo srebro. Peč ima na sprednji strani prizidano nekako prostorno ravno ognjišče. Vlite kosce naložili so tû na male železne vozičke, ter potisnili jih v enako ravno prostorno peč. Kurila se je ona z dervmi ob straneh, in sicer tako, da srebro ni bilo popolnoma v plamenu, ampak švigal je on le po obeh straneh čez-nj, ter ga mehčal tako le s silno vročino. Tudi ta peč je vedno zaperta, in jo odpirajo, le tačas, kadar derva v novič vkladajo na ogenj, ali pa kadar voziček z naloženim srebrom ven potegujejo ali pa noter potiskajo. Od tod jo prišlo srebro še močno vroče, vendar ne žareče, pod valjavnico (Walzwerk). Dva eden nad drugo vravnana, jako močna, z veliko urnostjo vzajemno na znotraj tekoča valjarja zgrabila sta pred njiju nastavljeni sreberni kosci, in potegnili ga v hipu skoz svoj medprostor. Ta manipulacija t. j. valjanje ponavlja se pri srebru, ki je namenjen za tolarje po 1 gl., po 6 do 7 krat; pri tem pa, ki so ga danes pripravljali za dvajsetice in desetice, zgodilo se je celo 8 krat. Vsokrat valjalo se je srebro skoz ožjo špranjo, tako da je bil prvotni precej debeli kosci na zadnje enak kake 4 perste široki, na debelost pa srednje-močnemu plehu enaki šini. Opominim naj tudi, da med vsakim valjanjem se srebro tako stérdi, da mora vselej iti vnovič v peč (tedaj 6 do 8 krat), da se ondi zopet po strânski vročini ogreva in omehča. —

Ko je valjarnica svoje delo skončala, prišle so zdajci zgor omejnene sreberne šine v daljno delo pod drugi stroj. Stópe v mlinih je brez dvombe vsaki zmed spoštovanih gg. bralcev in učiteljskih sobratov že videl. Blizo taka naprava je tudi ta naredba, le s tem razločkom, da v spodnji konec stóp vdelana je oestro brušena nožna cév, zelo enaka taitstemu orodju, s katerim se vrezujejo obhajilne hostije ali pa pečatni oblati. Kakor v fužinah ali cajnarcah (Zainhammer) pomálja kovač železo pod kladivo vedno bolj naprej, da se pod vdarci razteguje, tako potiskal je tudi tù dotični delavec sreberno šino po natanjčno prerajtani in določeni meri tako dolgo naprej pod rezilno stopo, dokler je ni bilo konec. Z nedopovedljivo naglostjo sekal je ta stroj sreberno šino v prihodnji denar, ki je smukal poleg stope na tla kot rezanica od slamnate truge. Kratko pa s tem še ni bil denar zgotovljen, in kdor bi prej ne vedel, kaj imajo delalci v rokah, bi gotovo vsaki imel na tleh ležeče okrogle stvarice le za male, na obeh straneh gladke železno-plehaste kolesčke ali njim enake okrogle igrače. Kako silno ojstra kontrola pa vlada že koj tu, ko še razun okrogline ni nobenega denarnega znamnja sapaziti, zamorejo posneti spoštovani gg. bralci iz naslednjega. Vsekovali so se danes ravno obljiči za dvajsetice. Da bi zamogel pokazati v domačiji, kakoršen je denar v svoji prvotni osnovi, prosil sem voditelja, naj mi dovoli, da si smem zameniti še le usekani okrogli kolesček z zgotovljeno dvajsetico. In kaj menite, da mi je odgovoril? Djal je: „Ako bi to storil, prideva v zapor oba, jaz in vi“. O tacih okoljšinah sem se, se vé, pač rad zadovoljil le s samim gledanjem. Ostanke srebernih šin so nemudoma, ko jih je delavec odložil iz rok, zaklenili v škrinje poleg stop stoječe, da so prišle zopet nazaj v topilnico; nasekani prihodnji denar pak so nosili v plitvih železnih ročnih niškah na bližnjo mizo, da bi se ondi štel. In kako? V veliko, našim perilnicam enako desko, ki je imela ob straneh róče, bilo je vrezanih in izdolbljenih 500 natanjčno tako plitvih okroglih jamic tik ena poleg druge, kakor so dvajsetice debele. Z železno vevnico nasul je števec okrogle stvarice po deski, in da je mož imel v tem poslu veliko izurjenost, vidilo se je iz tega, ker je le gredé vsih 500 prihodnjih dvajsetic tičalo vsaka v svoji votlinici. Kar jih je bilo odveč na dilji, odtresel jih je števec nazaj na mizo, vsacih prešteti 500, pak je vsul skup v pripravljeno vréčo. Tako je šlo tedaj tudi števenje silno urno izpod rok.

Valjavnico in sekalne stope goni parostroj, ki ima moč tridesetih konjev. —

Ko smo ogledali vse to, in tudi videli, kako so se vréče s preštetiimi pol-novci po mehničnem stroji potegnile koj neposredno skoz votlino v oboku v zgornje nastropje, peljal je tudi nas voditelj, se vé da, po navadnih stopnicah v ono sobo pervega nadstropja, kjer smo imeli videti

nadaljevanje. Akoravno se med časom, ko so se potegnile zavezane vréče od tal v nadstropje, ni zamogel noben komadič iz njih zgubiti, je bilo vendar prvo opravilo to, da so jih ondi vnovič prešteli. Potem vsuli so jih na veliko podolgasto mizo, okrog katere je sedela množina družih delavcev. Vsaki imel je poleg sebe majhno tehtnico in tri iz slame in vitric spletene peharčke. Zdaj pričelo se je tehtanje. Kateri komadiči bili so prelahki, verženi so bili v prvi peharček, in priti so imeli zopet nazaj v topilnico. Kolikor jih je bilo ravno prav težkih, pokladali so se v drugi, kar pa je bilo pretežkih, zopet v svoj (tretji) pletarček. Poslednji komadiči prišli so zdajci pod stružni stroj (Hobelmaschine), kateri jim je s svojo ojstrino (katera se koj sprot sama brúsi) nekoliko poveršja odskoblal. Ko so se po tej manipulaciji komadiči zopet vnovič pretehtali, prišli so vsi dovolj težki pod drugi, stopi enaki stroj, ki jih je s svojimi vdarci poravnal, kar jih je bilo kaj zbočenih ali krivih. Potem pospravili so se zopet v vréče in spustili se zopet skoz pod in obok nazaj k tlom v druge spodnje prostorije. Šli smo tudi mi vnovič dol, ter prišli v novo kuhinji enako delalnico. Tu so se komadiči najpred v velikem vzdanem kotlu, pod katerega se je kurilo, dobro zgreli; potem so jih vsuli v drugi kotel, v katerem nahajala se je neka kemična mokrina. S podolgastimi, velikim kuhavnicam enacimi drogi premešavali so zdaj neprestrano male stvarice, da se niso skup sprijele; od tod presuli so jih v tretji kotel, da so se ondi v vodi sprále, in poslednjič v četer-ti, kjer so se zopet osuševale. Kakor pod prvi, kurilo se je tudi pod ostale kotle. Osušene komadiče vsuli so zdaj v nekaki sódec, in zaperli pokrovec. Zdajci jela se je po mehanični naredbi ta posodba sukati na okrog, vsled tega dergnuli so se sreberni koleščki drug ob drugoga, in odlupila se je okujina. (Tudi žeblje-konjake zelo enako čistijo okujine, ali kakor kovači pravijo: brusijo jih.) Ko so vsuli zdaj uglajene stvarice zopet iz soda, bile so tamno-svitle rumenkaste bärve. Pospravljene nazaj v vréčo, potegnjene so bile zopet po poprejšni poti nazaj v nadstropje, mi pa sledili smo jim po hišnih stopnicah. Zdaj pričelo se je še le konečno kovanje (vtiskovanje = Prägung) penezov. Kakor v mlinih vsipljejo žito nad kamenom v lesene truge, iz katerih se polagoma stresa med kámena, zelo enako tako vložili so se tudi tu nad vtiskovalnim strojem pripravljene komadiči v posodico za nje priredjeno. Po skrivni mehaniki gnani, smukali so oni od tod na pošev po tesni špranji navzdol, ter bližali se drug za drugim kakor po vdarcih naglega takta vedno bolj in bolj železni stópi, ki je imela v svoj spodnji konec vdolan okroglemu pečatniku enak modél z vrezano sprednjo stranjo denarja (avers); njemu do pičice natanjčno ravno nasprot pa je bil vravan v osredok mali mizici enake ploše model z zadnjo stranjo (revers). V trenutku, kadar se je stopa, po parni moči gnana, dvignila kvišku,

zgrabila je zakrivljena mehanična naredba denarni komadič, primaknila ga ravno pod njo in nad spodnji modél, v drugem hipu terčila je stopa že z močjo nanj, in ko se je zopet vzdignila, odmaknila je spod nje druga zakrivljena ključica že zgotovljene svitlo-bliščeče dvajsetice, ki so zdajci smukale po ozki špranji izpod vtiskovalnice v nastavljene niške, enako moki v mlinu. Prečudno hitro in natanjčno je delal ta stroj, in nikakor se nismo mogli dovolj nagledati te na videz sicer priproste, vendar pa jako bistroumno sestavljene naredbe in njenega urnega in natanjčnega delovanja. Novoskovane beliče pospravljali so zopet v vreče, in nosili jih v drugo sobo, kjer so jih vsipali na veliko mizo, okrog katere je sedelo mnogo, večji del mladih delalk. Take sile kovanega denarja še nisem svoj živi dan videl skupaj; skoraj da se je miza šibila pod njegovo težo. Opravilo, katerega so te delalke imele, bilo je, da so natanjčno pregledale vsaki komadič posebno in natanjčno. Kateri je bil količkaj preslabo vtisnjen, plenast, ali imel kako drugo pomankljivost, izveržen je bil in odločen za nazaj v topilnico; nemadežni penazi pak so bili šteti in potem vsipali so jih v vrečo. Vse to opravilo veršilo se je tako flegmatično, kakor bi bile deklince odbirale smeti izmed kakega sočivja; vendar pa si nisem mogel kaj, da jim ne bil djal: aj, gospodičine, s kako fletno igračo si kratite čas. Tihi posmeh bil mi je namest odgovora, mislile so si deklince morebit z menoj vred: Denarja je sicer res kúpe, ali kaj hasne vse to nam; — od gledanja pa še ni bil nihče sit! — Odtod peljal nas je voditelj še v eno sobo, kjer nam je razkazoval raznovrstni zlati, sreberni in kupreni denar, tudi serbski drobiž (para) videli smo vmes, ker si ga dajo oni na Dunaji kovati. Na opomin voditelja, da zdaj smo po večjem vse videli, zahvalili smo se mu za njegov trud, in poslovili se. —

Slišal sem še kot otrok praviti, da vsacemu preiščejo žepe, kdor zapusti denarno kovačnico. Mogoče, da se to zgodi z delalci; nas je pustila straža mirno hoditi svoj pot, vendar pa sem si jaz sam pri sebi mislil: Res je kar naš kmet pravi: „Denar je v terdih pestéh.“ —

Nekaj iz naravoslovja.

(Dalje.)

7. Zvok. Ako se deli kakega elastičnega telesa na pr. strune, glasovnih vilic, zvona zamajejo, razširja se gibanje po zraku, ki nas obdaja, kakor valovi v vodi, in kakor pravi zrakovi valovi butajo na naša ušesa, in tako nastaja, kar mi pravimo zvok. Bližej ko je tresujoče telo našemu ušesu, in močnejše ko je tresenje, toliko močnejše je zvok in nasproti. Ako to tresenje vseh delov enega telesa enako dolgo časa traja,